

A hírességek, mint közismert szerepmo- dellek jelentősége a szerfogyasztás szempontjából

RAFFAI GELLÉRT

Absztrakt: A pszichoaktív szerhasználat a társadalom valamennyi szintjén megjelenhet, ebből a szempontból a hírességek sem kivételek. Érdekes azonban tudatosítani, hogy a nemzetközi hírességek – akiknek drogfogyasztása napvilágot lát – sokak számára példaképek, így a rajongók az általuk képviselt viselkedési mintákat is utánozhatják. Pszichológiai szempontból megfontolandó, hogy a szerfogyasztó hírességek szokásai a modelltanulás elve mentén nagy hatással lehetnek az őket követőkre is egyaránt.

Kulcsszavak: drogfogyasztás, szerepmo-
dellek, modelltanulás

A pszichoaktív szerfogyasztás előfordulása közismert személyek körében

Napjainkban az egész világon előforduló jelenség, hogy a nagy rajongótáborokkal is rendelkező hírességek vagy önként vallanak drogproblémáikról (legyen az legálisan vagy illegálisan beszerzett hatóanyag) vagy valamely véletlen során kerülnek olyan helyzetbe, amikor a szerfogyasztás tagadhatatlanná válik. Az elmúlt fél évszázad során számos ismert ember (pl. zenész, színész, stb.) szerfogyasztása súlyos következményekkel is járt. Már-már modellezhető, hogy egy tehetség hirtelen jött felemelkedése hogyan alakulhat, ha a megváltozott életvitelben megjelenik a szerfogyasztás is, ami néhány nemzetközi példán keresztül jól ábrázolható. Marilyn Monroe halála a mai napig misztikusnak tűnik, annyi bizonyos, hogy a filmikon halála barbiturátszármazékoknak köszönhető. A mai napig vitatott, hogy öngyilkosság vagy szándékos emberölés okozta-e a mindössze 36 éves nő halálát. Az 1935-ben született Elvis Presley az ötvenes években olyan népszerűsége tett szert, ami nyilvánvalóan komoly terhet is jelentett a húszas éveiben járó zenész számára. Az utolsó 3-4 évében élete lejtőre került, számos egészségügyi problémája miatt utolsó turnéjára többféle legális és illegális fájdalomcsökkentő és antidepresszáns gyógyszerekkel indult. Ugyan a halál oka hivatalosan szívritmuszavar volt, a későbbi boncolás 14 hatóanyag jelenlétét mutatta ki a szervezetében, amik közül vélhetően a kodein túladagolása és depresszánsokkal való kombinálása okozta a mindössze 42 éves világsztár halálát. A halálozás életkora azonban ennél is korábbra tehető azoknál a művészeknél, akiket azóta a „27-es klub” tagjainak tartanak. Ennyi idősen hunyt el Janice Joplin énekesnő herointúladagolásban, ugyanebben az évben pedig Jimi Hendrix gitáros, akinek halálát alkohol és barbiturátszármazékok túladagolása

okozta. Egy évvel később Jim Morrison, a Doors frontembere követte őket, akinek halálát szintén herointúladagolás okozta. Kurt Cobain, a Nirvana frontembere 1994-ben hunyt el szintén 27 évesen, az ő halála is herointúladagoláshoz köthető. A 28 évesen elhunyt Heath Ledger halála is ebbe a körbe sorolható, akiről saját nyilatkozataiból tudjuk, hogy Joker szerepének eljátszása komoly mentális megterhelést jelentett számára, amit legalább hatféle gyógyszer rendszeres használatával tudott csak tompítani, a szerek kölcsönhatása végzett vele. A „klub” sajnos folyamatosan bővül és számos más híresség is a tagja, legutóbb Amy Winehouse visszatérő heroinproblémákkal és elvonókkal tarkított élete ért véget 2011-ben. Az esetek összefüggéseinek keresésekor egyezésnek tűnhet, hogy valamennyiük nagyon fiatalon lett tehetsége révén kiemelkedően ismert, a szereplések azonban szélsőséges életmódváltással is jártak, amely alvász problémákkal, depressziós tünetekkel és inadekvát öngyógyítási kísérletekkel (legális és illegális szerekkel való visszaéléssel) jártak. A jelenség tanulsága valószínűleg az, hogy a szerfogyasztás ismertségtől függetlenül járhat negatív következményekkel, így indokolt a társadalom felvilágosítása a szerek hatásairól, lehetőségeiről, de veszélyeiről is egyaránt (Lathan, 2009).

Az egykori és jelenlegi rockzenészek önéletrajzai az 1990-es évek óta egyre népszerűbbek a populáris kultúrában. Egy tudományos igényű elemzés 31 kiemelten ismert rockzenész önéletrajzát elemezte, amelyekben a legális és illegális szerfogyasztásairól és a vakmerő viselkedés széles skálájáról is részletesen írtak. Az írók többsége részt vett valamilyen drogrehabilitációs kezelésben is, így a narratív elemzés rámutat, hogy az írásokban megjelennek a függőségből való kilábalások és a gyógyulási történetek is egyaránt. A kutatás azt is hangsúlyozza, hogy a drog és alkoholhasználat már nem függ össze a rockzene korábbi értékeivel, például a lázadással, sőt a függőségek legyőzése is egyre inkább megjelenik a rockkultúrában (Oksanen, 2012).

A drogok és a művészi teljesítmény összefüggései

Fontos tudatosítanunk, hogy a drogok óriási halmazba sorolhatók, amibe roppant gazdag és sokszínű tulajdonságokkal rendelkező hatóanyag tartozik. A szereket hatásaik szerint szokás csoportosítani, pl. stimulánsok, depresszánsok, hallucinogének, pszichiátriai gyógyszerek, egyéb stb. ezek alapján természetesen mindegyik máshogyan hat a szerhasználóra pszichés és fizikai szempontból is egyaránt. Ezek alapján természetesen a különböző szerekben rejlő ártalmak, lehetőségek vagy veszélyek is egészen eltérőek függetlenül azok legális vagy illegális besorolásától (Nutt és mtsai, 2007).

Az ismertség és a színpadi szereplésből fakadó elvárások és terhek gyakran olyan mértékűek lehetnek, amiknek elviseléséhez valamilyen pszichoaktív szert választ a személy. A történelem során számos művész élt is szerekkel, a példa kedvéért a szerfogyasztás szempontjából különösen jól dokumentált francia költő, Charles Baudelaire életét érdemes elemezni, aki a jómódú családja mérsékelt izolált közegéből kikerülve hirtelen került a nagyvilági életbe, a

kíváncsisága és szaporodó botrányai pedig ópium- és hasisfüggőségbe torkolltak, amik aztán visszatérően inspirálták költészetét is (Buddenberg, 2004).

Bizonyára nem véletlen, hogy az alkohol és drogok használata és az ezekkel való visszaélés a történelem során sok művész kedvelt témája volt. A drogok számos könyv, film és dal inspirációját adták, amelyek tükrözték az író és előadó írók és zenészek életmódját. Az összefüggés kapcsán a kreativitás merül fel leggyakrabban, így felmerül a kérdés, hogy a drogfogyasztás hogyan jelenik meg a kiemelkedően kreatív emberek körében, és ez hogyan befolyásolta munkájukat. A legizgalmasabb terület a hallucinogéneké, amelyek hallucinációszerű hatást okozhatnak az idegsejtek és a szerotonin neurotranszmitter kölcsönhatásának megszakításával. Ezek a pszichológiai hatások hasonlóak lehetnek az álmokhoz, a vallási élményekhez, de akár a pszichotikus tünetekhez is, emiatt a rendszeres és visszaélésre való szerhasználat nyilván akadályozhatja a személy társadalmi vagy foglalkozási szerepeiben való normális működés képességét. Művészek esetén azonban a társadalom jobban tolerálja az ilyen szerepekből való kilengéseket is, amennyiben a művészi teljesítmény magas színvonalú. Fontos tudatosítani, hogy a szerfogyasztás és a kreativitás összefüggése még messze nem egy jól megértett kölcsönhatás, mondhatni túlmisztifikált. Emögött egyébként az a feltevés állhat, hogy a szerek gátolják a világ hagyományos észlelését, így az másfajta módon zajlik, másfajta összefüggések tárulnak fel, ami nyilván kreatív megoldásokat is eredményez. Ezzel kapcsolatban a szubjektív beszámolók száma jelentős, a tudományos igényű kutatásoké azonban egyelőre csekély (Pritzker, 2011).

Az összefüggés feltárását megnehezíti, hogy a jól ismert hatóanyagú szerek (pl. ópium) önálló előfordulása a populációban viszonylag alacsony, gyakoribb az ismeretlen hatóanyagú szerek, vagy ezek kombinált használata, így például az ópium és a kiemelt tehetség összefüggésére is csak egyedi eseteket találni (pl. a Hector Berlioz által alkotott Symphony Fantastique ópium által inspirált). A kokain, mint stimuláns és a teljesítmény összefüggése kapcsán kifejezetten ismert Sigmund Freud, aki legelső tanulmányai között ír kokainos önkísérleteiről, amit a felszabadító eufória és kreativitás forrásának tartott, vélhetően a pszichoanalitikus elméletek kidolgozásában is használta, azonban később – miután közeli barátja kokaintúladagolás áldozata lett – megváltoztatta korábbi álláspontját. Elton John korai alkotói korszakában is bevallottan gyakori tudatmódosítója volt a kokain. Különösen izgalmas az írók és főhősök összefüggései a kokain szemszögéből: Robert Louis Stevenson kokainfüggő életszakaszában írta meg a Dr. Jekyll és Mr. Hyde című könyvét, ami tulajdonképpen jó metafora lehet a szer hatására személyiségét teljesen megváltoztató fogyasztóra; a másik ismert író - Sir Arthur Conan Doyle – pedig szintén kokainélményei idején ábrázolta Sherlock Holmest, aki természetesen szintén kokainfüggőként jelenik meg. A kannabisz és a hasis fogyasztása vélhetően a 20'-as évek Amerikájában lett először világhírű, ahogy a korabeli jazz nagyjainak gyakori drogjává vált és olyan zenei ikonokat inspirált, mint Louis Armstrong vagy Miles Davis, stb. A kannabisz mostanra már annyira beszivárgott a populáris kultúrába, hogy külön altípust képez a vígjátékok között, sőt, Barack Obama is elismerte életrajzi írásaiban, hogy fogyasztotta. Az LSD kapcsán – amelyet a felfedező Albert Hoffmann – tudattágító és kreativitást segítő tulajdonságokkal ír le, feltételezhetően szintén számos művészi teljesítményt inspirálhattak, amire a zene kapcsán jó példa a Beatles, a Jefferson Airplane és a Pink Floyd. A szerző összefoglalása alapján a művészek szerfogyasztása többek között az

alábbi szempontok alapján értelmezhető: a művészek leggyakrabban elvonultan, egyedül dolgoznak, így szerfogyasztásuk rejtve maradhat; az őket körülvevő szubkultúrában a szerhez való hozzáférés könnyebb; a művész karrierje során megélt számos csalódás és elutasítás fájdalmát és a stresszt oldhatja a szerfogyasztás; a művészek körében jelentkező fokozottabb spirituális élménykeresést is szolgálhatják a szerek stb. (Pritzker, 2011).

A rajongás és az önkárosító, szerfogyasztó magatartás összefüggései

A közismert személyek (pl. színész, zenész, televíziós személyiségek stb.) tudatosan vagy nem tudatosan, de vitathatatlanul véleményformálók is, követőik számára referenciát jelenthet az életvitelük, így egészségvédő (protektív) és egészségkárosító (rizikó) magatartásformáik egyaránt. Tudományosan is igazolt, hogy a drog kapcsán érintett közismert figurák viszonylag gyakran közvetítik magukról életüknek ezen részét vagy implicit módon életvitelükkel, vagy egészen explicit módon pl. dalszövegeken keresztül. Az őket követő fiatal rajongóik számára pedig közvetítő szerepet tölthet be a média, amely a drogfogyasztás kapcsán szállítja az információkat. Probléma lehet, hogy a sikeres alakok a droghasználat kapcsán a rövidtávú előnyök szempontjából torzítják a szerek hatásának megítélését, így a hosszabbtávon kialakuló potenciális ártalmasság bagatellizálódhat. A kutatócsoport Amy Winehouse személye körüli média hírek és munkásságában megjelenő droggal összefüggő üzenetek kapcsán fókuszcsoportos beszélgetéseket szervezett fiatalokkal, akik véleményét összevetették a média megnyilvánulásaival és érdekes eredményre jutottak. Kezdetben a sajtó elismerte és sokáig méltatta Winehouse zenei tehetségét, de egyre inkább belefáradt a sorozatos botrányokba, összességében a média sokáig közömbös maradt a droghasználat kapcsán, majd úgy interpretálták karrierjét, mint egy ígéretes művészt, akinek „kisiklott az élete”. A fiatalok azonban sokkal kritikusabban reagáltak Winehouse-ra, mint amire számítani lehetett. Ez is bizonyítja, hogy korábban a hírességek droghasználatát és annak hatását a fiatalok jövőbeli egészségkárosító magatartására túlságosan leegyszerűsítettnek és eltúlzottnak látták. A tanulmány szemlélteti a fiatalok és a populáris kultúra közötti összefüggések megértésének szükségességét a számukra releváns droggal kapcsolatos attitűd kialakításakor. Továbbá jelzi, hogy a kritikus médiaelemzés hozzájárulhat a droghasználatot kapcsolatos egészségügyi kockázatok felméréséhez és az oktatási programok tervezéséhez (Shaw, Whitehead & Giles, 2010).

A rajongás és a potenciálisan önkárosító életforma másolása (különös tekintettel a drogfogyasztásra, hiszen a pszichoaktív szerfogyasztás is válhat olyan mértékben maladaptívá, hogy önkárosításhoz vezet) óriási kutatási potenciált rejt magában, amit egy magyar kutatócsoport fel is tárt. A szerzők 1773 magyar felnőtt bevonásával online kérdőíves vizsgálatot végeztek. Eredményeik igazolták, hogy a rajongás magas szintje következetesen képes bejósolni a szándékos önsértést és önkárosítást mindkét nem esetében. Különbség a nemek között, hogy az illegális drogok használatát, alkoholproblémákat, nyugtatók vagy nyugtatók nem orvosi célú használatát férfiak körében általánosan bejósolta a rajongás, míg a nők körében csak az eltúlzott rajongással összefüggésben jelentkeztek ezek a rizikóviselkedések. A szerzők azt is megjegyzik, hogy a hírességek iránti rajongás önmagában

alacsony magyarázóerővel bír a pszichoaktív szerek használata és az önkárosítás összefüggésében. Kijelenthető azonban, hogy a hírességek eltúlzott „imádata” a pszichoaktív szerhasználat szempontjából súlyos, potenciálisan életveszélyes mértékűvé is válhat, míg ennek hiánya jobb alkalmazkodáshoz vezethet (Zsila és mtsai, 2020).

A rajongók általi utánzás pszichológiai magyarázata

A személyiségfejlődés egyik kurrens megközelítése a kognitív-viselkedésterápiához köthető szociális tanulás vagy modelltanulás elmélete, aminek megalapozása Albert Bandura kutatásaihoz kapcsolódik. Bandura a korabeli Amerika televíziós műsoraiban megjelenő agresszió és erőszak gyerekekre gyakorolt hatására volt kíváncsi, amire roppant ötletes kísérletsorozatot dolgozott ki. Ebben az elrendezésben egy felnőtt úgy bánt agresszívan egy felfújható gumibabával („Bobo-baba”), hogy valamilyen eszközt is használt, aminek megfigyelője volt egy gyermek is. A megfigyelő gyerek pedig egészen hasonló módon kezdte bántalmazni a babát, ezközhasználatra szinte teljesen megegyezett a felnőttével. Ez a típusú tanuláselmélet aztán több néven is ismertté vált: a szociális jelző a társas interakcióra utal, amely a megfigyelő és a megfigyelt között zajlik; a modelltanulás pedig azt hangsúlyozza, hogy a megfigyelt személy a megfigyelő számára modellt jelent; a harmadik elnevezés a megfigyeléses tanulás, hiszen a megfigyelés nyilvánvalóan fontos feltétele a jelenségnek (Bandura, 1999).

A modelltanulásnak van tehát néhány elengedhetetlen feltétele, illetve néhány olyan tényező is megfontolandó, amelyek felerősítik a jelenséget. Nagy jelentőségű a figyelem: a megfigyelő személy meg kell figyelje a modellt, ami tulajdonképpen a közismert művész és a rajongója kapcsolatára is vonatkozatható, azonban tekintettel arra, hogy a megfigyelés csak korlátozott helyzetben működhet (amit a művész látni enged önmagából), így ezek a viselkedési minták a hétköznapi viselkedéshez képest különösen szelektívek is lehetnek. Fontos az is, hogy a modell a megfigyelőhöz képest magasabb státusszal bírjon, ami egy híresség – rajongó kontextusban nyilván adott, így a modell iránti attitűd is pozitív lesz, a modell által megélt ismertség, hírnév és jólét pedig különösen vonzóvá teheti, így a viselkedési mintáinak másolása is a hasonló élet illúzióját keltheti a megfigyelőben. Végül, de nem utolsó sorban fontos a megerősítés, vagyis a modell viselkedésének jutalmazása, ami a média révén szinte bármilyen viselkedés kapcsán megtörténhet („a negatív reklám is reklám”). Mindezek alapján a megfigyelőben is komoly motiváció alakulhat ki a látott magatartásminták modellálására abban a tudatos vagy kevésbé tudatos reményben, hogy a modellt lemásoló megfigyelő rajongó is hasonló jutalmakra számíthat (Bandura, 1999).

Noha Bandura (1999) kutatásai alapvetően a kisgyerekkori személyiségfejlődés magyarázataként szolgált, az abban rejlő megfigyelő és modellje közti interakció bizonyosan alkalmazható egy ismert modell és rajongója közti kapcsolatra is, amit azóta számos kutatás igazolt. Már a 90'-es években vizsgálat tárgya volt, hogy a rajongók hogyan nyilvánulnak meg rajongásuk tárgyai irányába, ami rajongói levelek elemzésén keresztül volt vizsgálható. Ez igazolta, hogy a rajongók leggyakrabban úgy kommunikálnak, mintha közeli ismerősei

volnának a hírességnek, már-már kellemetlenül közvetlenek és sokszor utalnak a köztük lévő hasonlóságokra, életmódjuk közös vonásaira (Leets, De Becker & Giles, 1995).

Egy brit tanulókra irányuló vizsgálat során arra keresték a választ, hogy az általuk problémásként definiált zenei stílusok kedvelése (pl. az erőszakot közvetítő rap és rock) milyen összefüggést mutat a hírességek iránti attitűd erősségével, a devianciákkal és a pszichoticizmussal. Eredményeik alapján a „problémás” zenei stílusok kedvelése és a pszichoticizmus pontszámai között jelentős összefüggés mutatkozott. Az ilyen típusú zenék kedvelői ezentúl magasabb hajlandóságot mutattak a lázadásra, amit a pszichoticizmus magasabb pontszáma közvetíthet. Megjegyzik a szerzők azonban azt is, hogy a „problémás” zenék kedvelői statisztikailag nem mutatnak nagyobb hajlandóságot a hírességek devianciáival való azonosulásra az egyéb műfajokat kedvelő társaikhoz képest (North, Desborough & Skarstein, 2005). Ez a tanulmány is megerősítette annak a korábbi kutatásnak az eredményét, hogy a zenei preferencia sokkal többet elárul annak kedvelőiről, mint korábban gondoltuk. A zenei preferenciából a rajongó személyiségének akár olyan vonásaira is lehet következtetni, mint az agresszió, a drogfogyasztás iránti attitűd és az önértékelés (Rentfrow & Gosling, 2003).

A modern szociális média korában egyes kutatók már azt is megfogalmazzák, hogy a híresség egyfajta élő emberi márkává válik, tehát az általa közvetített életmódon túl a népszerűsített termékek is nagy valószínűséggel megjelennek a rajongóiknál is. Bár az életmód és a használt termékek ilyen típusú utánzása is nyilván a modelltanulással magyarázható, a megfigyelő szubjektív érzete alapján szinte kötődést alakítanak ki a modellek irányába, amihez autonómia és kompetencia érzése is társul. Ennek veszélye pedig abban áll, hogy a hitelesnek tűnő „emberi márkák” képviselői gyakorlatilag bármiben képesek hatással lenni követőikre, legyen az protektív vagy rizikóviselkedés (Thomson, 2006).

Érdekes jelenség a híresség és rajongója közti másolódás szempontjából, amikor valaki olyannyira azonosulni kíván példaképével, hogy önmaga által meg is jeleníti. Ez még akkor is előfordul, ha az adott híresség már évtizedekkel ezelőtt elhunyt, jó példa erre a korábban is említett Elvis Presley iránt érzett rajongás. A világszerte előforduló Elvis-imitátorokkal készület mélyinterjúk elemzéséből tudjuk, hogy a rajongók a népesség valamennyi demográfiai csoportjában előfordulhatnak. Az imitátorok természetesen rajongók is, akik a megszemélyesítés következtében erős azonosulást alakítanak ki vele azáltal, hogy tudatosan megváltoztatják saját értékrendjüket és életmódjukat, hogy utánozzák őt. Az életmód másolásának azonban komoly következményei is lehetnek, hiszen a 42 évesen elhunyt Elvis életét számos rizikóviselkedés jellemezte, ami így rajongóit is veszélyeztetheti (Fraser & Brown, 2002).

Az utóbbi időben a hírességek és a rajongóik közötti hasonlóságot egyre többet formálja az a tudatosság, amely a modell részéről jelenik meg. A közösségi média felületein megnyilvánuló hírességek közül többen is egyre gyakrabban fogalmazznak meg olyan üzeneteket, amelyek közönségük számára irányelv lehet értékrendjük (akár politikai) vagy életmódjuk szempontjából. Az életmód közvetítésében pedig beleférhet az egészségtudatos protektív viselkedés, ugyanakkor a kockázatos rizikóviselkedés közvetítése is. Gyakorlatilag az is elmondható, hogy a hírességek egy része már-már közösségként éli meg a rajongókat, akik

hajlamosak az általa megfogalmazott üzenetek szerint alakítani életüket (Click, Lee & Holladay, 2015). Az utóbbi időben a közönségüknek megfelelni igyekvő hírességek és követőik közötti kapcsolatot a paraszociális interakcióknak tartják, amelyek valószínűleg hatnak és tényleges hatással lehetnek a követők életükkel való elégedettségére és jóllétére. Ezzel kapcsolatban szerencsére egyelőre alapvetően pozitív hatásokat sikerült azonosítani (Kim & Kim, 2020).

Összefoglalás

A tanulmány célja annak bemutatása volt, hogy a legális és illegális pszichoaktív szerek, a drogok a társadalom valamennyi rétegében megjelenhetnek, köztük a hírességek életében is. A művészek szerfogyasztása forrása lehet a kreatív teljesítménynek, de az őket fokozottan érő nehézségek megélésében is átsegítheti őket. A hírességek életvitelük kapcsán azonban felelősséggel tartoznak abból a szempontból is, hogy követőik, rajongóik számára értékrendjük és életvitelük példává válhat. Pszichológiai szempontból feltételezhető, hogy a rajongók, mint megfigyelők a modelltanulás elvének megfelelően másolhatják a modellként funkcionáló hírességeket. Ezek alapján pedig a hírességek által közvetített attitűdök – különösen a drogfogyasztás kapcsán - hatással lehetnek követőik életére is, azonban az összefüggések pontosabb megértése további kutatásokat igényel.

Irodalomjegyzék

Bandura, A. (1999): Social cognitive theory: An agentic perspective. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 21-41.

Buddenberg, B. (2004): Baudelaire in Chains. A Portrait of the Artist as a Drug Addict. *International Journal of Drug Policy* 15, 4, 315–317.

Click, M. A., Lee, H., Holladay, H. W. (2015): ‘You’re born to be brave’: Lady Gaga’s use of social media to inspire fans’ political awareness. *International Journal of Cultural Studies*, 20, 6, 603-619.

Fraser, B. P., Brown, W. J. (2002): Media, Celebrities and Social Influence: Identification With Elvis Presley. *Mass Communication and Society*, 5, 2, 183-206.

Kim, M., Kim, J. (2020): How does a celebrity make fans happy? Interaction between celebrities and fans in the social media context. *Computers in Human Behavior*, 111, 106419.

Lathan, R. S. (2009): Celebrities and Substance Abuse, Baylor University Medical Center Proceedings, 22, 4, 339-341,

Leets, L., De Becker, G., Giles, H. (1995): Fans: Exploring Expressed Motivations for Contacting Celebrities. Journal of Language and Social Psychology, 14, 1, 102-123.

North, A. C., Desborough, L., Skarstein, L. (2005): Musical preference, deviance, and attitudes towards music celebrities. Personality and Individual Differences, 38, 8, 1903-1914.

Nutt, D., King, L. A., Saulsbury, W., Blakemore, C. (2007): Development of a rational scale to assess the harm of drugs of potential misuse. Lancet, 369, 1047-1053.

Oksanen, A. (2012): To Hell and Back: Excessive Drug Use, Addiction, and the Process of Recovery in Mainstream Rock Autobiographies. Substance Use & Misuse, 47, 143–154.

Pritzker, S. R. (2011): Substance Abuse and Creativity. Encyclopedia of creativity. Academic Press, New York.

Rentfrow, P. J., Gosling, S. D. (2003): The do re mi's of everyday life: The structure and personality correlates of music preferences. Journal of Personality and Social Psychology, 84, 6, 1236–1256.

Shaw, R. L., Whitehead, C., Giles, D. C. (2010): 'Crack down on the celebrity junkies': Does media coverage of celebrity drug use pose a risk to young people? Health, Risk & Society, 12, 6, 575-589.

Thomson, M. (2006): Human Brands: Investigating Antecedents to Consumers' Strong Attachments to Celebrities. Journal of Marketing, 70, 3, 104-119.

Zsila, Á., Orosz, G., McCutcheon, E. L., Demetrovics, Zs. (2020): A lethal imitation game? Exploring links among psychoactive substance use, self-harming behaviors and celebrity worship. Addictive Behaviors Reports, 12, 100319.